

UJEMANJE BESEDNEGA NAGLASA IN MELODIČNEGA POUĐARKA V SLOVENSKI LJUDSKI PESMI IN PESMI SLOVENSKIH PROTESTANTOV

Verz protestantskih pesmi se je moral zaradi melodije, po kateri se je pesem pela, podrediti melodičnemu poudarku. V članku sem pogledal, kolikšen je delež melodičnih poudarkov, na katere pade (potencialno možen) naglasen zlog besede in kolikšen je delež melodičnih poudarkov, ki postavijo poudarek na zlog besede, ki ga v govoru ne bi mogel imeti. Obdelal sem avtorsko pesem slovenskih protestantov, slovensko ljudsko pesem in predreformacijsko pesem, ki so jo protestanti prevzeli v svojo pesmarico.

The verse of Protestant songs had to follow the melodic stress because of the melody a particular song was set to. In the present article the author investigates the share of melodic accents that overlap with (potential) word stress and the share of melodic accents that place the stress on the word syllable that in spoken language could not carry the stress. The author treats the authorial Slovene Protestant song, Slovene folk song, and the pre-Reformation song that was adopted by the Protestants for their songbook.

1. Pomembna lastnost protestantskih pesmi, ki so se ohranile v pesmaricah 16. stoletja, je, da so bile to pete pesmi. Ohranile so se tako melodije kot besedila, zato je mogoče raziskati, kako se je besedni naglas pesmi ujemal s poudarjenimi dobami v melodiji.

Raziskovalci metrike slovenskih protestantskih pesmi ugotavljajo, da so se protestanti »ravnali /.../ po muzikalnem, ne po besednem naglasu. Ni jih motilo, ako je muzikalni naglas, ki ga je zahtevala notacija, nasprotoval besednemu naglasu.« (Kidrič 1929: 83), prihaja torej do pojava, da »muzikalni naglas pogosto nasprotuje besednemu« (Grafenauer 1980: 416). Vendar je melodija, ki je v petih pesmih nosilka ritma, to marsikdaj skrila (Gspan 1978: 30; Rupel 1966: 24). Upoštevati moramo seveda, »da so nekateri naglasi, ki nanje naletimo ob ritmičnem čitanju in se nam danes zde prisiljeni, bili v 16. stoletju pravilni, ker so jih splošno govorili« (Rupel 1966: 24, podobno tudi 1956: 229).

2. Za gradivo sem si izbral nekatere avtorske (v nadaljevanju bom ponekod kljub temu, da so mnoge delane po nemških predlogah, zapisal 'izvirne') pesmi slovenskih protestantov, objavljene v Dalmatinovi pesmarici leta 1584 (sam sem uporabljal faksimilirano izdajo: Slovenska protestantska pesmarica, Ljubljana: MK, 1984), prav tako nekatere tam objavljene pesmi iz predprotestantskega izročila, ki so jih protestanti nekoliko popravili (naslovnjene s »ta stara«, v nadaljevanju tudi 'popravljen'), ter nekaj ljudskih pesmi iz 3. dela Slovenskih ljudskih pesmi (Ljubljana: SM, 1992), vse pisane v 4/4 (oz. kakšnem drugem dvodelnem) taktovskem načinu.

Če zapišemo poudarjene in nepoudarjene dobe v melodiji z oznakami, ki so v rabi pri opisovanju verza (= metrično poudarjen zlog oz. poudarjena doba, u = metrično nepoudarjen zlog oz. nepoudarjena doba), lahko zapišemo 4/4 takt (in vse dvodelne taktovske načine) kot jamb ali trohej (odvisno od predtakta):

- u - u / - u - u / itd. (brez predtakta, trohej)
u / - u - u / - u - u / itd. (s predtaktom, jamb).

Pri izbranih pesmih sem preštel, v kolikšni meri se besedni naglas (BN) ujema z melodičnim poudarkom (MP), se pravi, v kolikšni meri besedni naglas in melodični poudarek sovpadata (metrična shema besedila se pokriva z metrično shemo melodije), v kolikšni meri prihaja do prenosa naglasa (PN; BN pade na nepoudarjeno dobo; metrični shemi sta si navskriž), v kolikšni meri prihaja do donaglaševanja večzložnice (DV; poudarjena doba pride na položaj v večzložnici, ki bi naglas potencialno lahko imel) in v kolikšni meri do donaglaševanja enozložnice (DE; nenaglašeni enozložnici se pripiše poudarek, ki ga potencialno lahko nosi).¹ Pri prvi (BN = MP), tretji (DV) in četrti kategorije (DE) lahko govorimo o regularnem ujemanju, pri drugi (PN) pa o neregularnem ujemanju besednega naglasa in melodičnega poudarka.

Pri ljudskih pesmih, ki so iz gorenjske, dolenjske in štajerske narečne skupine, sem upošteval narečni naglas (marsikdaj je bil označen že kar v knjigi), nisem torej naglaševal knjižno. Mislim, da sem se tako približal dejanskemu uresničevanju besednega naglasa v pesmih.²

2.1 Izkazalo se je, da je delež regularnega ujemanja besednih naglasov in melodičnih poudarkov (BN=MP, DV DE) v ljudski pesmi (94,6 %) kar za dobrih 30 % večji od ujemanja v avtorskih protestantskih pesmih (61,3 %). Neregularnega ujemanja besednih naglasov z melodičnimi poudarki (PN) pa je obratno v ljudski pesmi (5,4 %) kar sedemkrat manj kot pri izvornih pesmih protestantskih avtorjev (38,7 %).

Pri ljudski pesmi torej besedni naglas neprimerno bolj sovpada z melodičnim poudarkom kot pri avtorskih protestantskih pesmih. Navedimo ob tem še Kidričeve trditve, da »/m/etrika /protestantskih, op. P.S./ cerkvenih pesmi /.../ ni v skladu z okoliščinami, da so slovenski protestantski pisatelji poznali slovensko posvetno in nabožno narodno pesem«. (Kidrič, 1929: 83)

Popravljen pesmi pa dajejo vmesen videz: na 75,2 % melodičnih poudarkov pade besedni naglas, donaglašena eno- ali večzložnica, pri 24,8 % melodičnih poudarkov pa gre za prenos naglasa (neregularno ujemanje BN in MP).

Zanimivi so tudi rezultati odstopanj med posameznimi pesmimi. Pri ljudskih pesmih se besedni naglas in melodični poudarek ne ujemata v 2,2 % do 8,1 %. Pri

¹ Načeloma pripada eni dobi v melodiji en zlog besedila. Večkrat sem zaključne tone v frazi (po posvetovanju z etnomuzikologom doc. dr. Markom Terseglavom) štel za nepoudarjene (temu ustrezno tudi besednega naglasa na taki dobi nisem upošteval). Vekrčat je en zlog pesmi pet čez dve dobi (redko čez več), praviloma je prva, kamor pade zlog, poudarjena, in druga, kamor se vokal razvleče, nepoudarjena; v takem primeru sem tako v metrični shemi melodije kot besedila štel to kot poudarjeno in nepoudarjeno mesto (- u). Posebej pri ljudskih pesmih pa se pojavi kdaj (v predtaktu) dodaten zlog in s tem dodatna nota v melodiji; ker so to praviloma nepoudarjene dobe, jih nisem štel kot kršitev metrične sheme melodije oz. besedila.

² Zanimivo, da je pri upoštevanju knjižnega naglasa prišlo v enem primeru do približno takega procenta neujemanja BN in MP kot pri predprotestantskih pesmih, ki so jih protestanti mestoma popravili.

izvirnih protestantskih pesmih je razpon neujemanja med 35,0 % in 42,5 %; pri popravljenih pa med 17,8 % in 31,5 %.³

3. Zaključek. Dobljeni rezultati kažejo, da se besedni naglasi pri ljudskih pesmih v mnogo večji meri regularno ujemajo z melodičnimi poudarki kot pri avtorskih pesmih slovenskih protestantov oziroma da se pri avtorskih pesmih ritmična uresničitev besedila in metrična shema melodije v dobršni meri ne skladata: ritmična uresničitev krepkih pozicij v besedilu se kar v dobri tretjini primerov ne sklada z melodično poudarjenimi mesti melodije. Avtorska protestantska pesem je pri oblikovanju verza v precej večji meri upoštevala ritem melodije (melodični poudarek) kot pa ritem besedila (besedni naglas).

Za popravljene pesmi iz predreformacijskega časa pa bi glede na dobljene rezultate zares lahko rekli, da so jih naši protestanti mestoma le popravili, ne pa v celoti napisali na novo.

Kot zanimivost izkušnja, ki pa je prav zaradi svoje drobnosti le zanimivost: ko sem par taktov ene od protestantskih pesmi pel študentov, sem opazil, da prenos naglasa (tj. neujemanja BN in MP) niso opazili oz. jih ni motil.

Razpredelnica 1: Delež (v %) ujemanja besednega naglasa z melodičnim poudarkom, prenosa naglasa, donaglaševanja več- in enozložnic glede na število melodičnih poudarkov.

	št.MP	BN=MP	PN	DV	DE
ljudske	500	73,6	5,4	9,2	10,8
izvirne	504	48,0	38,7	6,6	6,9
poprav.	497	56,1	24,8	7,7	11,5

Razpredelnica 2: Delež (%) regularnega (BN=MP, DV, DE) in neregularnega (PN) ujemanja besednega naglasa z melodičnim poudarkom.

	regular.	neregular.
ljudske	94,6	5,4
izvirne	61,3	38,7
poprav. ⁴	75,2	24,8

³ Ta, zadnji delež odstopanja BN in MP (31,5%) pripada Ta staremu pasionu. Grafenauer (1980: 418) v nasprotju s Čerinom domneva, da ni ljudski, da torej ni samo popravljen. Sam sem ga zaradi primerljivosti rezultatov uvrstil med obravnavane pesmi v skupino popravljenih: po procentu neregularnih verzov, tj. verzov, ki jih kitična zgradba ne predvideva (10,9%; pri izvirnih protestantskih je največji 8,3%, sicer je manjši), se namreč bolj približuje skupini pesmi, ki so jih slovenski protestanti prevzeli iz predprotestantske tradicije in jih samo popravili. Je pa res, da ga delež neujemanja besednega naglasa in melodičnega poudarka bolj približuje skupini izvirnih protestantskih verzifikacij.

⁴ Če Ta starega pasiona ne bi štel za »staro« pesem, bi bil procent neregularnega ujemanja za dobrih 6 % nižji in temu ustrežno višji odstotek regularnega ujemanja BN in MP, kar pa podobe bistveno ne spremeni.

Razpredelnica 3: Delež (v %) ujemanja besednega naglasa z melodičnim poudarkom, prenosa naglasa, donaglaševanja več- in enozložnic glede na število melodičnih poudarkov pri posameznih pesmih.

	št.MP	BN=MP	PN	DV	DE
ljudske					
a	133	74,4	2,2	11,3	12,0
b	96	81,2	3,1	11,5	4,2
c	111	64,9	8,1	3,6	18,9
d	160	74,4	7,5	10,0	8,1
izvirne					
a	144	50,0	37,5	6,9	6,3
b	160	50,6	35,0	7,5	6,9
c	200	44,5	42,5	5,5	7,5
popravljene					
a	180	63,3	17,8	6,1	12,8
b	66	68,2	18,2	10,6	3,0
c	251	47,8	31,5	8,0	12,8

(ljudske – a: Eno pesem čem zapeti b: Hudič popade dušo, c: Duša se je ločila, d: Oh, enkrat je an majer biw (vse iz Slovenske ljudske pesmi, 3. Ljubljana: SM, 1992); izvirne – a: Trubarjeva Hvalimo mi danas Boga, b: Trubarjeva O Jezus Kristus naš Gospod, c: Dalmatinova Gospod Bug je moj zvest pastir; popravljene – a: Ta dan je vsiga veselja (Ta stara božična pejsen), b: Kir hče Bogu služiti (Ta stare deset zapuvidi), c: Kristus naš odrešenik (Ta stari pasijon); melodije za izvirne in popravljene pesmi sem dobil v Čerinovi razpravi (Čerin, 1908))

NAVEDENKE

- Josip ČERIN, 1908: *Pesmi slovenskih protstantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih*. Trubarjev zbornik. Ljubljana.
- Ivan GRAFENAUER, 1980: *Iz zgodovine slovenske metrike*. *Literarno-zgodovinski spisi*. Ljubljana: SM. 411–438.
- Alfonz GSPAN, 1978: *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja*. 1. Ljubljana: SM.
- France KIDRIČ, 1929: *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do marčne reveolucije*. Ljubljana: SM.
- Mirko RUPEL, 1956: *Reformacija. Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do romantike*. 1. Ur. Lino Legiša. Ljubljana: SM. 185–260.
- –1966: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana: DZS.

SUMMARY

The results of the analysis (on samples consisting of 500 syllables with melodic stress) show that word accent in folk songs to a much higher degree regularly agrees with melodic stress than it does in the songs by the Slovene Protestants, or rather, that in the Protestant songs the accent is much more often assigned to the syllables that in spoken language could not be stressed. Therefore, the verse composition in the authorial Protestant song takes into account the rhythm of the melody (melodic stress) to a much higher degree than the rhythm of the text (word stress). In the view of the results of the analysis it would be reasonable to assume that the revised songs from the pre-Reformation era originate in the pre-Reformation era and that the Protestants only revised them here and there.